

Croatia XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Josip Lisac

HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK U DOBA BAROKA

UDK 808.62(091)"16"

Posljednja predstandardna jezična etapa hrvatskoga jezičnog razvoja pada u doba baroka, u XVII. i prvu polovicu XVIII. stoljeća. U raspravi se raščlanjuje to razdoblje duboke podijeljenosti hrvatskih zemalja i složenoga dijalektalnog stanja.

Obradba hrvatskoga književnog jezika u doba baroka odnosi se na raščlambu trećega razdoblja hrvatske jezične povijesti, dakle na 17. stoljeće i prvu polovicu osamnaestoga, posljednju predstandardnojezičnu etapu hrvatskoga jezičnog razvoja.¹ Zanimajući donekle da je barok u hrvatskoj književnosti moguće tumačiti i kao period i kao stil,² usmjerit ćemo pozornost na važno stoljeće i pol razvoja hrvatskih pismenih jezika, ali svakako svjesni stanovitoga značenja usklađenosti periodizacija jezične i književne povijesti. Riječ je o razdoblju kojem su u posljednjih dvadesetak godina posvećena mnoga plodna književnopovijesna istraživanja,³ a i jezičnopovijesni studij dao je bogatih novih uvida o jeziku pisaca, o jezikoslovnim djelima i o cjelini sociolingvističke situacije u 17. stoljeću i do sredine osamnaestoga.⁴ Odmah upozoravajući na duboku političku podijeljenost hrvatskih zemalja u to doba (Habsburška i Turska Carevina, Dubrovačka Republika i Mletačka Republika), naglasit ćemo i drugu bitnu činjenicu: radi se, naime, o nepostojanju općenacionalnoga standardnoga jezika, ali i o osobito složenoj dijalekatnoj situaciji koja je još iskomplicirana preteškom turskom invazijom tijekom 15. i 16. stoljeća. Takav je katastrofalan tijek povijesti onemogućio kristalizaciju amalgama uglavnom čakavske fizionomije potkraj 15. i u 16. stoljeću i time uzrokovao da u razgovorima o hrvatskoj standardološkoj problematici neprestano moramo imati u vidu genetskolingvistička pitanja. Razmatrati povijest hrvatskoga književnog jezika umnogome znači udubljavati se u hrvatsku dijalekatnu situaciju, i to zato što na raznim područjima dobivamo u 16. stoljeću pismene jezike pojedinih dijalekatnih osnovica, pa će up-

¹ Usp. Dalibor Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978, str. 9–83, osobito str. 34–39; Milan Moguš, *Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika*, u: S. Babić – D. Brozović – M. Moguš – S. Pavešić – I. Škarić – S. Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1991, str. 15–60, osobito str. 33–40. – Spominjem i sljedeće svoje priloge: *Ivan Gundulić i hrvatski jezični standard*, *Zadarska revija*, 38/1989, br. 1–2, str. 1–9; *Bartol Kašić u hrvatskoj dopreporodnoj baštini i Vuk Stefanović Karadžić*, *Republika*, 48/1992, br. 1–2, str. 153–160.

² U tom je smislu vrijedno upozoriti na sljedeća dva rada: Zoran Kravar, *Književnost 17. stoljeća i pojam »barok«*, u: *Književni barok*, Zagreb 1988, str. 7–48; Pavao Pavličić, *Manirizam i barok: jedno ili dvoje?*, *Književni barok*, Zagreb 1988, str. 49–72. Kravar barok drži književnim stilom, Pavličić književnim razdobljem.

³ Usp. npr. zbornike *Književni barok*, Zagreb 1988; *Hrvatski književni barok*, Zagreb 1991.

⁴ Spominjem samo nekoliko priloga: Radoslav Katičić, *Gramatika Bartola Kašića*, *Rad JAZU*, 388/1981, str. 5–106; Darija Gabrić-Bagarić, *Jezik Bartola Kašića*, Sarajevo 1984; Milan Moguš, *Križanićeva hrvatska gramatika*, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 19/1984; Josip Vončina, *Jezična baština*, Split 1988; Herta Kuna, *Bosansko-hercegovačka franjevačka koine XVII i XVIII v. i njena dijalekatska baza*, *Filologija*, 17/1989, str. 69–79.

ravo to pitanje dijalekatske osnovice odnosno dijalekatne pripadnosti biti trajno važno u većoj ili u manjoj mjeri. Međutim, svakako je posve krivo zanemarimo li u svojim proučavanjima odnosno obradbama također bitno pitanje jezične nadgradnje i njezina formiranja. K tomu je potrebno reći kako su u doba baroka pojedini dijelovi hrvatskoga etničkog prostora prilično samostalni kulturni svjetovi, a uz to su, naravno, civilizacijski vrlo različito razvijeni.

Nakon starocrkvenoslavenskoga hrvatske redakcije i srednjovjekovnoga hrvatskoga književnog jezika uglavnom čakavske fizionomije dolazi u 16. stoljeću, u doba renesanse, do stvaranja hrvatskih pokrajinskih književnosti, pri čemu se odnjegovani književni jezik uskog pojasa od Zadra do Dubrovnika nekim svojim elementima u priličnoj mjeri naslanja na literarni jezik kasnoga srednjeg vijeka. Tada se uz tekstove pisane čakavski javljaju i oni pisani štokavski, kajkavski i hibridnim jezikom,⁵ a u mnogima od njih ostvarena su impresivna umjetnička dostignuća, kvalitete rijetke ili posve nepoznate u ostalom slavenskom svijetu. Pokrajinski pismeni jezici grupirani su u sjeverozapadni (kajkavsko-sjevernočakavski) i u jugoistočni (štokavsko-južnočakavski) kompleks, ali nam ipak brojni tekstovi pokazuju tipično hrvatsko gibanje prema zajedničkom jeziku književnosti: jezik prvih pjesnika u arhaičnoštokavskom Dubrovniku u stanovitoj je mjeri čakavske obojenosti, dok se ubrzo zatim jaki zraci pobuda šire iz Dubrovnika, pa su uočljivi npr. u Hvaranâ Lucića i Pelegrinovića, istaknutih čakavskih pisaca hrvatske renesanse. Štoviše, očito je da štokavske utjecaje primaju i čakavski pisci sjevernijih predjela sve do sjevernodalmatinskoga prostora, što je uglavnom sve uvjetovano posljedicama migracijskih promjena. Renesansno razdoblje hrvatske književnosti zlatnim je njenim periodom, ali je u narodnom životu to doba izrazito teško, što je ostavilo dubok trag i u jezičnom razvoju. Šesnaestostoljetnim stvaranjem pokrajinskih književnosti i seobama stanovništva na našim prostorima naročito je teško pogođena čakavština, razdijeljena u dva kompleksa, pa i zbog te razdvojenosti i zbog odljeva pučanstva ona na jugoistoku slabi, a na sjeveru djeluje na kajkavce, što će također u budućnosti utjecati na izbor određenoga tipa književnog jezika u Hrvata. Ubrzo u katoličkom obnovom inspiriranu djelovanju Splitsanina Aleksandra Komulovića (1548–1608) i Zadrana Šime Budinića (1530–1600) imamo i ozbiljnijih štokavskih tendencija. Protestantska zbivanja i osobito katolička obnova i s lingvističkog su stanovišta važna događanja, iako nije moglo doći do velikog preokreta u društvenom i u kulturnom životu, uključujući i jezični aspekt. Hrvatski jezik, naime, nije mogao doći do položaja koji bi mu u narodnom životu imao pripadati. Potkraj 16. i početkom 17. stoljeća objavljena su poznata Vrančićeva i Kašićeva jezikoslovna djela,⁶ a u prvim desetljećima 17. stoljeća, kada je do pera do-

⁵ Josip Vončina, *Jezična baština*, op. cit.

rastao Ivan Gundulić (1589–1638), situacija se u odnosu na renesansu razvija evolucijskim putem uz umnažanje regionalnih književnojezičnih tipova.

Na smjeni 16. i 17. stoljeća i na smjeni dvaju razdoblja u periodizaciji hrvatskoga jezika mnoge su oči uprte u prostore pod turskom vlasti, a u okviru protureformacije – dragocjene u hrvatskom životu, vjerske, narodne i jezične obnove – očito je Bartol Kašić (1575–1650) intuitivno najjasnije osjećao dramu što se u svezi s jezikom zbiva. Rođen u blizini graničnog pojasa između sjeverozapadnog i jugoistočnog kompleksa, a granična linija ide od Zadra prema sjeveroistoku, Pažanin Kašić je konzekvencije povlačio brzo. Istočnočakavsko kretanje u pravcu jačeg ili slabijeg štokaviziranja, buđenje književne aktivnosti na štokavskom hercegbosanskom prostoru itd, sve je to Kašića u okviru akcije isusovačkoga reda upućivalo na ustrajan i u stanovitoj mjeri samosvojan rad, kolikogod on u glavnim elementima bio čvrsto zadan. Nedvojbeno je da je Kašić kao prvi hrvatski gramatičar, iako je svoju slovnicu prvenstveno zasnovao na čakavskim temeljima, pošao u pravcu stanovitoga čakavsko-štokavskoga prosjeka hrvatskoga pisanja, različito na različnim jezičnim razinama, iskoračujući već jasno u smjeru standardizacije. U kasnijim djelima nastoji pisati dubrovački odnosno poslije bosanski,⁷ pa ta njegova stvorena književna *koine* kao izbor štokavskih neperiferernih crta svakako znači za metanje novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog izraza. Sâmo je Kašićevo djelovanje upravo uzbudljivo. Mučno svladavanje drugoga koda komunikacije uvijek je neizbježno za ono stanovništvo kojega dijalekatna pripadnost u uvjetima duboke dijalekatske diferencijacije ne predstavlja osnovicu procesa standardizacije. Baš je takvo stanje u Kašićevu primjeru, utoliko više što on sam predstavlja barjaktara standardizacije nečakavskog idioma. Slična situacija ponavlja se u prvoj polovici 19. stoljeća, kada ilirsko umjereno štokavsko usmjerenje s dobrim razlozima predvodi kajkavac Ljudevit Gaj, a i Kašić i Gaj su svoje pothvate provodili pod imenom ilirskim, kao i brojni drugi djelatnici u hrvatskim zemljama.⁸ Dramatično je Kašićevo opredjeljenje u smislu izbora štokavštine i zbog sasvim naravnih procesa kajkavskoga pisanja i početaka standardizacije u predjelima važnih središta kao što su Zagreb i Varaždin. Međutim, i tu već imamo prilično jasan signal (kao i kod čakavaca, ali na drugačiji način): pojavu prestižnosti nekih kajkavskih crta nazočnih u štokavštini

⁶ Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Hungaricae*, Venecija 1595; Bartol Kašić, *Institutionum linguae Illyricae libri duo*, Rim 1604. Nažalost, Kašićev je *Hrvatsko-talijanski rječnik* objelodanjen tek u najnovije doba, i to u nakladi Kršćanske sadašnjosti i Zavoda za jezik u Zagrebu (Zagreb 1990), i to marom Vladimira Horvata.

⁷ Darija Gabrić-Bagarić, op. cit., str. 14–15; Radoslav Katičić, op. cit., str. 42, 44, 97.

⁸ Radoslav Katičić, *Ilirci i ilirski jezik*, Forum, 27/1988, br. 12, str. 675–688.

i u čakavštini, bez obzira na samo kajkavsko dijalekatno stanje.⁹ Svejedno pred svim tim teškoćama Kašić nije ustuknuo: u njegovu djelovanju osjećamo energiju što se uputila u određenu smjeru, iako nije bio jasan budući razvoj, posebice s obzirom na lijepe izgleda što ih je u Kašićevo doba imao projekt danas odgovarajuće prozvan ozaljskim krugom.¹⁰

U Gundulićevu stoljeću ugled je Dubrovčana velik te neki pjesnici s čakavskih terena (Korčulanin Petar Kanavelić, Splićanin Jerolim Kavanjin, Višanin Andrija Vitaljić, Bračanin Ivan Ivanišević itd.) pišu manje-više dubrovačkim ili barem donekle sličnim pjesničkim jezikom, rušeći već u ozbiljnoj mjeri zatvorenost u uske lokalne okvire, što će se u budućim drugačijim i ipak povoljnijim uvjetima razviti u dokinuće pokrajinske razudenosti. Posebno je zanimljivo da se dubrovački utjecaj ogleda i na taj način da je, recimo, Ivanišević štokavskiji u stihu no u prozi, a to vrijedi i za Lucića u prethodnom razdoblju.¹¹ Ista logika vrijedi i za prve dubrovačke pjesnike: čakavskiji su njihovi stihovi od tadanje dubrovačke proze, jer pobude dolaze s čakavskoga područja. Mnogi čitatelj lako uviđa bliskost Gundulićeva, Palmotićeve ili Kanavelićeva jezika ije-kavske fizionomije i standardne novoštokavštine, ali o njihovu jeziku ipak se obično ne govori kao o dijelu hrvatskoga novoštokavskoga standarda. Naime, u Gundulića se ipak radi o regionalnom karakteru pismenoga jezika, pa skupa s njime i ostali pjesnici dubrovačkog baroka ulaze u prehistoriju hrvatskoga jezičnog standarda.¹² Na velikom području izvan

⁹ Dalibor Brozović, op. cit., str. 34, 38.

¹⁰ Josip Vončina, *Ozaljski jezično-književni krug*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 10/1968, str. 195–205.

¹¹ Usp. *Korespondencija Vatroslava Jagića*, knj. 1, JAZU, Zagreb 1953, str. 82.

¹² Nešto drugačije mišljenje o tom iznosi Stjepan Babić u radu *Gundulićev jezik prema suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, Forum, 28/1989, br. 5–6, str. 534–548. Njegova je teza sljedeća: »Mislim da se s pravom može tvrditi da je temelj današnjem hrvatskom književnom jeziku položen pod sam kraj XV. stoljeća pojavom štokavskoga narječja u djelima dubrovačkih književnika i odonda ima svoj kontinuitet kojim se razvijao bez velikih usjeka koji bi značili korjenit prekid s dotadašnjom praksom«, op. cit., str. 538. Međutim, ne osvrće se na sljedeće mišljenje Radoslava Katičića (*O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i u cjelini standardne novoštokavštine*, Filologija, 8/1978, str. 177): »Isto je tako neosnovana, inače dosta proširena, predodžba po kojoj se stvaranjem novoštokavskoga standarda hrvatski književni jezik oštro dijeli na ovaj naš sadašnji i neki 'stari' koji s našim nema žive izražajne i stilističke veze, već zato što je to drugi književni jezik, ne ovaj naš. Stoga se neki protive početku hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda u osamnaestom stoljeću jer osjećaju živu i prisnu vezu svojega izražajnog svijeta sa štokavskom hrvatskom književnosti i starijom od toga vremena. Taj prigovor je, međutim, zasnovan na temeljnom nesporazumu. Početak standardizacije ne prekida veze s izražajnim vrijednostima starijih razdoblja, nego im samo stvara nove podloge i okvire. Jedno je kontinuitet standardizacije, i on se određuje po kriterijima o kojima je ovdje već bilo riječi, a

kajkavskog terena prijelom se je dogodio sredinom 18. stoljeća, u čemu su temeljni pisci Andrija Kačić Miošić (1704–1760) i Matija Antun Reljković (1732–1798),¹³ s kojima, uglavnom zbog iznadregionalnosti, kao nova kvaliteta započinje novoštokavska standardizacija. Vjerojatno se je najmanji jezičnostandardizacijski prijelom sredinom 18. stoljeća dogodio u Dubrovniku, gdje su inovirajuće tendencije osobito zamjetljive u dramatika i pjesnika Marka Bruerovića (1765–1823), dok je Gundulić u svoje doba, unatoč svoj slavi, ostao bez masovnog iznadregionalnog odjeka i brojnije izvanpokrajinske publike, jer gundulićevska profinjena poezija nije mogla biti šire prihvaćena u našim većinom nerazvijenim sredinama. Ipak je bitno spomenuti Slavonca Antuna Kanižlića (1699–1777), pisca mladoga i još sasvim slabo razvijenoga novoštokavskog standarda, nasljedovatelja dubrovačkih pjesnika i u tome prethodnika iliraca. Ilirizam pak u jezičnom smislu prije svega znači općehrvatsko štokavsko jezično objedinjavanje s izričitom pomnjom da se sačuva tradicija, koja je u proteklim periodima svojom kačićevskom dimenzijom postigla veliku popularnost, dok je gundulićevska varijanta dostigla visoke umjetničke kvalitete. U izvanredno važno preporodno doba najslavniji i mnogo čitani pjesnik bio je Gundulić, pa i jezik iliraca kao svojevrsna *koine*, unatoč mnogim sasvim prirodnim nesigurnostima, dosta nalikuje jeziku dubrovačkih baroknih pjesnika. Tako je bogata predaja »hrvatske Atene«, zemljopisno periferna i vrlo specifična, postala sudbinski važna u hrvatskom društvu i u uspješno ostvarenom hrvatskom jezično-književnom jedinstvu. Iako je Gundulić djelovao prije zrelih standardizacijskih procesa, on je na osobit i znatan način bitno utjecao u preporodno doba, kada i dolazi do polaganja temelja modernoj Hrvatskoj te do boljih uvjeta za prijeko potrebnu brzu standardizaciju. Gundulićev utjecaj, kao i poticaje narodne pjesme, zapažamo u brzom sazrijevanju hrvatskoga stiha u preporodno doba, osjetno bržem od rasta hrvatske preporodne proze kojoj su uzori slične prikladnosti nedostajali. Nekih elemenata dragocjene civilizacijsko-jezične nadgradnje bilo je u Gundulića više nego u ostalih starih

drugo kontinuitet izražajnih vrijednosti i stilskih uzora. Kada, s dobrim razlozima, tvrdimo da Marin Držić i Ivan Gundulić nisu pisci hrvatskoga novoštokavskog standarda, a Kačić i Reljković (u *Satiru*), naprotiv, pripadaju njegovim počecima, onda to ne znači da su ta druga dvojica za naše današnje izražajno obzorje relevantnija od dvojice prvih. Shvatljivo je, međutim, da se oni koji to, krivo, tako razumiju bune, jer je očito obrnuto: u našim izražajnim mogućnostima i stilskoj osjetljivosti Držić i Gundulić su uočljivije prisutni nego Kačić i Reljković. Samo, to nema bliže veze s pitanjem početaka novoštokavske standardizacije u Hrvata. Radi se o kontinuitetima koje ta standardizacija nije dokinula. Objektivno nije. To, uz ostalo, dokazuju upravo i takve reakcije. Ali nije ni subjektivno. Djelatnici te standardizacije bili su uvijek otvoreni prema vrijednostima *starije* književnosti i svjesni izražajnoga kontinuiteta u kojem su stajali i kojemu su služili.«

¹³ Dalibor Brozović, *O početku hrvatskog jezičnog standarda*, Kritika, 3/1970, br. 10, str. 21–42.

hrvatskih pisaca, pa je (i) zato ugledanje mladih pokoljenja u njega posebno važno.

U svezi s Kašićem i izvan toga konteksta već smo spomenuli sedamnaestostoljetno javljanje književnosti na štokavskom bosanskohercegovačkom pa i širem prostoru, a to je osobito važna činjenica, jer do nje dolazi u okvirima prostrane franjevačke redodržave (Bosna Argentina). Na tom se području jezik propovijedi ujednačava, a tako je i u djelovanju uprave reda. Sve od Dalmacije do južne Ugarske nastojalo se oko homogenosti jezika, do čega je izrazitije dolazilo ubrzo nakon prvih bosanskih pisaca kao što su Divković i Bandulavić, s time da je Divkovića moguće razumjeti i kao hrvatskoga renesansnog pisca. Taj književni jezik pretežno novoštokavske ili njoj relativno bliske osnove,¹⁴ pučkoga tipa i nadregionalne raširenosti stanovit je kontrast u odnosu na profinjenu umjetnost Dubrovnika i ostalih južnohrvatskih središta, koju su franjevci na svoj način prenosili publici drugačijih čitateljskih navika, a u čemu je njihova zasluga upravo golema. Zapravo je posebno važna i pojava znatnog broja nebeletrističkih proznih tekstova, jer se na taj način počinje ostvarivati i funkcionalna polivalentnost zacrtanoga standarda. Franjevačka *koine* u 18. stoljeću predstavlja i svladavanje dijalekatnih razlika među pojedinim predjelima, ali ujedno ona i prima utjecaje južnohrvatske literarne tradicije, pri čemu veliku popularnost zasluženno stječe Stipan Margitić Jajčanin (umro 1714). Mnogo srodnosti s bosanskim piscima ima u njihovu dalmatinskom susjedstvu, recimo u Tome Babića (1680–1750), ali i u Slavoniji i u južnoj Ugarskoj. Vrijedno je npr. spomenuti Nikolu Kesića (1709–1739) iz budimskog kruga, kojega je mjesto u prethistoriji hrvatskoga standarda nezanemarivo, posebno s obzirom na to da njegove *Epistole i evanđelja* (Budim 1740) predstavljaju jednu od niza hrvatskih stilizacija lekcionarâ, i to upravo onu koja je bila glavnom podlogom Katančićeva prijevoda *Biblije* i kojoj su Bandulavićeve *Pištore i evanđelja* bile uzorom.¹⁵ Bosanci pišu uglavnom ikavski, manje ijekavski ili s miješanim refleksom jata, dok drugi franjevci pišu ikavski na području Bosne Srebrene. To, posebno s obzirom na dubrovačku ijekavicu, znači da je tada još nejasno priklanjanje ikavici odnosno ijekavici među štokavskim piscima. No tendencije upravo novoštokavskoga razvoja tijekom 17. i u prvom polovici 18. st. sve su izrazitije.

Kajkavska književnost i kajkavski književni jezik, karakterizirani vrlo zanimljivim značajkama, razvijali su se na neveliku području. Taj je prostor interesantan poglavito zbog prilično izrazite značajke prihvaćanja

¹⁴ Mislim na govore istočnobosanskoga (ijekavskošćakavskoga) dijalekta koji ni do danas nisu novoštokavizirani. Taj je dijalekt npr. osnovica Divkovićevu jeziku.

¹⁵ Usp. Radoslav Katičić, *Matija Petar Katančić i počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata*, Forum, 22/1983, br. 10–12, str. 539–556, osobito str. 548–551.

onih kajkavskih osobina što su poznate također štokavcima i čakavcima, kako već rekosmo, pa na taj način imamo kretanje u pravcu zajedničkoga hrvatskog jezika, ali se i time otkriva da to najvjerojatnije ipak neće biti kajkavština. Stoga ne čudi opredjeljenje nekih kajkavaca (Ivana Belostenca npr.) da se uključe u izgradnju književno-jezične koncepcije hibridnoga tipa. Druga je važna činjenica već spomenuto otpočinjanje standardizacije u kajkavaca, i to dosljednije od procesa među štokavcima. Naravno, važna je i snaga najdarovitijih da se u pisanju izraze što bogatije i stilski što virtuoznije. U tom je smislu napose važna pojava Jurja Habelića (1609–1678), talentiranoga pisca i vrijednoga leksikografa.¹⁶

Već spominjana hibridna koncepcija književnoga jezika bila je kao ideja i donekle kao stvarnost trajno nazočna u hrvatskoj sredini (glagoljaši, protestanti), a brojne zrele ideje razvijao je Franjo Glavinić (1585–1652) na području čakavskoga sjevera.¹⁷ Hibridni književnojezični tip ipak valja razlikovati od mnogobrojnih primjera inodijalekatnih stilizacija, i to na taj način što se ne temelji samo na dijalekatnim osobinama jednoga narječja već su u osnovici obično dva; u pravilu je dobro zastupljena čakavština i kajkavština, u manjoj mjeri također štokavština. Pojavljivale su se, međutim, i ideje rusifikacije crkvenih tekstova (Rafael Levaković), misli o općeslavenskom književnom jeziku (Juraj Križanić) itd. Dijalekatna situacija u Pokuplju pogodovala je stvaranju trodijalekatnoga hibrida, s time da je poglavito važno što je vladavina Zrinskih i Frankopana pružala i mogućnosti političke realizacije jezičnih zamisli takozvanoga ozaljskoga kruga.

No propast zrinsko-frankopanske urote 1671. značila je i gubljenje pretpostavki za uspjeh hibridnoga književnojezičnog tipa koji je već bio i gramatički prikazan i leksikografski obrađen. Misli se na važna lingvistička djela Jurja Križanića i Ivana Belostenca, a i na neka druga nastojanja, Vitezovićevo poglavito. Križanić se pokazuje kao gramatičar ozaljskoga kruga, Belostenec kao njegov leksikograf, dok je Vitezović nastojao oko grafijskoga objedinjavanja hrvatskoga prostora. To je značilo mnogo na prostoru gdje je grafiju nakon dugih napora tek trebalo prilagoditi hrvatskom jeziku. U smislu odluke za pismo situacija je tada rješavana i riješena je tijekom baroka u korist latinice.

Iz svega je vidljivo da u baroku jedino čakavsko stvaralaštvo izrazito slabi najbolje se ipak čuvajući na riječkom području,¹⁸ međutim, oživljuje među iseljenim Hrvatima u Gradišću, gdje u rezultatima Grgura Meki-

¹⁶ Usp. Josip Vončina, *Stilska virtuoznost Jurja Habelića*, Hrvatski dijalektološki zbornik, 6, 1982, str. 303–313.

¹⁷ Usp. Zbornik radova o Franji Glaviniću, Zagreb 1989.

¹⁸ V. Iva Lukežić, *Prva »riječka« knjiga*, Fluminensia, 1/1989, br. 1, str. 73–83; 1/1989, br. 2, 2, 1990, br. 1–1, str. 117–134; Marija Turk, *Grafija i ortografija u prvoj »riječkoj« knjizi »Brašno duhovno«*, Fluminensia, 1/1989, br. 1, str. 8419692; *Ö grafemsko-fonemskim odnosima u Hermanovoj knjizi »Brašno duhovno«*, Fluminensia, 1/1989, br. 2, 2, 1990, br. 1–2, str. 109–116.

nića nalazimo i obilježja hibridnosti.¹⁹ Čakavski tip književnoga jezika nije bio dobre sreće ni u smislu objelodanjiivanja leksikografskih djela. Naime, rječnici Josipa Jurina i Ivana Tanclingera Zanottija ostali su netiskani i zato neutjecajni.

U cjelini se pokazuje kako je cio period 1600–1750. bio bogat jezikoslovnim djelima i nastojanjima. Svi su tipovi književnoga jezika (čakavski, štokavski, hibridni, kajkavski) prikazivani u lingvističkom radu, a u nizu jezikoznanstvenih rješenja osobito zanimljivu misao iznio je 1730. u Budimu franjevac Lovro Bračuljević. On u *Opomeni za pravo, dobro i lako štiti ove knjige* ističe sljedeće načelo: »Zato ja u ovim knjigam pišem onako, kako govorimo i izgovaramo naše riči: jer kako se mogu izgovarati, onako se mogu i u knjigah štiti.«²⁰ Svakako se može reći da brojna jezikoslovna nastojanja (npr. Kašićeva, Vitezovićeva, Križanićeva, Belostenčeva) i vrijedna književna djela (npr. Gundulićeva, Đurđevićeva, Habdelićeva, Frankopanova) ipak svjedoče o ostvarenjima znatne kvalitete u politički tešku i nesklonu vremenu. U nekim regijama ostvareni su samo književni tekstovi kao potonulo kulturno dobro²¹ ali u cjelini ipak vrlo važni u jezikoslovnom smislu, dok u drugima (npr. Dubrovnik) imamo estetski zahtjevna djela utjecajna i u budućem razvoju hrvatskoga književnog jezika. Može se, dakle, zaključiti da je barokno doba pripremilo standardizaciju novoštokavskoga tipa hrvatskoga jezika te da je i u drugim tipovima književnoga jezika ostvarilo plodnih rješenja.

RÉSUMÉ

LA LANGUE LITTÉRAIRE CROATE A L'ÉPOQUE DU BAROQUE

Au cours du 17e et dans la première moitié du 18e siècle la langue littéraire croate se forme plus ou moins sur l'ensemble de son territoire ethnique à travers différents dialectes. Mais la situation est telle que ces dialectes n'ont pas objectivement les mêmes possibilités de développement. On met l'accent sur les perspectives de la production littéraire et linguistique dans le domaine štokavo-iekavien de Dubrovnik – influente aussi sur le sud čakavien – ainsi que sur les tendances qui se déclarent au sein de la conception hybride (čakavo-kajkavo-štokavienne) du cercle d'Ozalj. On a des résultats importants dans le domaine kajkavien ainsi que dans les régions štokaviennes en dehors de Dubrovnik, ikaviennes aussi bien qu'iekaviennes. Il n'y a que la créativité du čakavien qui faiblit sensiblement, mais qui connaît un essor parmi les Croates de Gradišće où apparaissent des traits d'hybridité. Le type linguistico-littéraire hybride a perdu ses chances avec l'échec de la conjuration Zrinski-Frankopan en 1671. Et pourtant,

¹⁹ Alojz Jembrih, *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek 1990, str. 275, 278.

²⁰ Ante Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, Zagreb 1970, str. 20–39.

²¹ Zoran Kravar, *Barok kao potonulo kulturno dobro*, Croatica, 28, 1987, sv. 26–27–28, str. 169–186.

il avait été déjà décrit (grammaire de Križanić) et inventorié (dictionnaire de Belostenec). Au courant štokavien s'est joint un čakavien comme Bartol Kašić, qui a clairement senti les tendances évolutives aussi bien dans ses ouvrages linguistiques que littéraires. De nombreux efforts linguistiques (par ex. Vitezović) et des oeuvres littéraires de qualité (par ex. *Osman* de Gundulić) témoignent tout de même des réalisations de qualité considérable dans une époque politique difficile et peu favorable. Dans certaines régions on n'a que des textes littéraires comme patrimoine culturel submergé, alors que dans d'autres (par ex. Dubrovnik) on a des oeuvres d'un haut niveau esthétique qui ont influencé l'évolution ultérieure de la langue littéraire croate.